

Jernkontoret och den bergshistoriska forskningen

Jernkontoret

Jernkontoret grundades 1747, under en för järnhanteringen brydsam tid, för att tillvarataga hanteringsens gemensamma intressen. Efterhand blev praktiskt taget alla svenska järnverk delägare i Jernkontoret. Delaktigheten är direkt knuten till varje järnbruk eller rättare till den fastighet på vilken järnbruksrörelse bedrivs eller en gång bedrivits.

Jernkontoret har två huvuduppgifter, nämligen att dels svara för samarbetet med statsförvaltningen i frågor av betydelse för järnhanteringen dels att leda den gemensamma bruksforskningen.

Redan 1751 började Jernkontoret den rådgivning och forskning på det tekniska området, som varit och är av så stor betydelse för den svenska järnhanteringen.

Jernkontorets Annaler, grundad 1817, är världens äldsta bergsvetenskapliga tidskrift och en källa till ovärderlig kunskap om gamla tiders teknik.

På 1920-talet fick den gemensamma bruksforskningen i stort sett sin nuvarande organisation, vilken givetvis under åren utvecklats och moderniserats.

Forskningsarbetet bedrivs i 8 rent tekniska utskott samt i det för några år sedan bildade bergshistoriska utskottet — nr 9. Utskotten äro underställda Jernkontorets Tekniska Råd.

Den historiska forskningen inom bergshanteringen

Bläddrar man tillbaka i Jernkontorets Annaler finner man knappast något större intresse för den historiska vetenskapen förrän vid sekelskiftet. Det var vid slutet av första världskriget, genom Dr Carl Sahlins insatser, som intresset för bergshistorisk forskning flammade upp och som dokumenterats i ett stort antal avhandlingar och uppsatser i *Jernkontorets Annaler* m. fl. tidskrifter, särskilt under 1920-talet. Jernkontorets Prytziska fond för bergsvetenskaplig forskning tillkom genom Sahlins förmedling 1917.

Samma år höll han vid Jernkontorets Tekniska diskussionsmöte, såsom mötets ordförande, ett anförande rörande bergshistorisk forskning, och linjerade upp ett program för denna forskning, som står sig än idag:

- metallurgisk undersökning av arkeologiska fynd, av vapen och andra smiden, av fyndplatser och fyndomständigheter,
- metallurgisk undersökning av osmunds- och allmogesmidet,
- kartläggning av gamla fyndplatser,
- vetenskaplig bearbetning av våra arkivaliska och tryckta historiska källor.

Carl Sahlins namn är oupplösligt förenat med Tekniska Museets tillkomst och utveckling.

Förf. är ordförande i Jernkontorets Bergshistoriska utskott.

Bergshistoriska avhandlingar och uppsatser behandlas bl. a. i:

Jernkontorets Annaler.

Blad för bergshanteringens Vänner.

Med hammare och fackla. (S:t Örjens Gille)

Daedalus. (Tekniska Museet)

Jernkontorets Bergshistoriska skriftserie.

I den sistnämnda serien har till 1956 utkommit 16 avhandlingar. Under senare år har Jernkontoret ägnat sin egen historia särskild uppmärksamhet. Bertil Boëthius och Åke Kromnows omfattande verk:

»Jernkontorets historia före götstålsprocesserna» berör ej endast Jernkontorets utan hela järnhanteringens utveckling under Jernkontorets första hundra år.

Under de senaste 10–15 åren har ett stort antal gruv- och bruksföretag — ofta i samband med något jubileum — publicerat verksamhetens historia, t. ex.:

Norberg genom 600 år.

Gränges — en krönika om svensk järnmalm.

Bofors Historia.

Fagerstabrukens Historia.

Hofors Bruks Historia.

Uddeholms Historia.

Vid flera företag har museer anordnats eller hela bruksmiljöer, masugnar, härdar, ugnar och smedjor bevarats som teknikhistoriska monument.

Intresse för bergshistorisk forskning och bevarande av teknikhistoriska minnen saknas sålunda ej inom företagen.

Aktuella forskningsproblem

Man kan under senare år konstatera ett ökat intresse för arkeologisk och teknikhistorisk forskning. I vårt land har intresset kanske framförallt stimulerats av de sedan 1954 pågående arkeologiska undersökningarna på Helgö. I utlandet bedrivs numera en omfattande forskning på hithörande områden och problemen angripes från såväl arkeologisk som historisk och teknisk synpunkt. I Ryssland, Tjeckoslovakien, Polen, England, Tyskland och Danmark har forskningen redan nått betydande resultat. Verein Deutscher Eisenhüttenleute, Düsseldorf, — en motsvarighet till Jernkontoret — har sedan många år ett historiskt utskott.

I Sverige ägnar sig ett stort antal forskare och privatpersoner åt utforskandet av gamla tiders teknik och en rad vetenskapliga institutioner har sådan forskning på sitt program. Vid Riksantikvarieämbetet, Statens Historiska Museum och läns-museerna ingår vissa arbetsuppgifter av betydelse för järnforskningen i det löpande arbetet.

Den enskilde forskaren klarar sig numera ej själv inom sin vetenskapsgren utan måste få hjälp av olika specialister. Ett ökat samarbete mellan institutioner, forskare och specialister är nödvändigt för att fördjupa forskningen, undvika dubbelarbete och hushålla med knappa anslag.

Liksom när det gäller den egentliga historiska forskningen är det även nödvändigt med samarbete på bred front vid upprättandet, bevarandet och studiet av industrihistoriska minnesmärken. Detta är uppgifter för experter från Riksantikvarieämbetet, läns museerna, Nordiska Museet, Tekniska Museet samt historiker och tekniker av olika slag.

Frågan om hur man skall förfara med de industrihistoriska minnesmärkena är för närvarande aktuell. Att upprätta, iståndsätta och underhålla ett minnesmärke är dyrbart och medel saknas ofta. Nedläggning av företag, samhällenas och industriernas tillväxt och nya trafikleder rasera bokstavligen det, som ur historisk synpunkt kan vara värt att bevara.

Det är därför angeläget att snabbt kunna ta ställning till vad som bör bevaras för eftervärlden. En sammanställning över teknikhistoriska minnen måste upprättas, så att man kan sovra ut vad som är intressant ur nationell, regional eller företagsynpunkt.

Bergshistoriska utskottets verksamhet

Utskottets huvudsakliga uppgifter äro:

att främja den historiska forskningen rörande bergshantering och dess produkter. Uppgiften gäller arkeologisk och historisk forskning rörande all bergshantering och metallurgi, dock med huvudvikten lagd vid järnhanterings utveckling

att underlätta samarbetet mellan forskare engagerade i hithörande problem att lämna förslag till eller prioritera angelägna uppgifter

att anordna föredrag, diskussioner och fältstudier

att underlätta snabb publicering

Utskottet har här, som man kan förstå, stora uppgifter.

I samarbete med Tekniska Museet, IVA, Riksantikvarieämbetet och Nordiska Museet planeras en teknikhistorisk inventering av delar av Mellansverige. Materialet avses att bearbetas av en industrihistoriker under överinseende av en kommitté med representanter från nämnda institutioner.

För ett par år sedan gjorde utskottet en snabbinventering av bergshistoriska minnesmärken inom ett 30-tal gruv-, bruks- och skogsföretag. Intresset för dessa frågor var synnerligen stort hos de tillfrågade företagen.

Inventeringsmaterialet är omfattande och rikt. Lämnningar från gammal gruvbrytning och järntillverkning kan räknas i många hundratal.

Överallt i Bergslagen finns mer eller mindre väl bevarade lämningar av vattenbyggnader, gruvanläggningar, hyttor och smedjor. Bessemerkonvertrar finns uppställda vid flera bruk. Från själva bruksmiljön finns exempel på herrgårdar, brukskontor, laboratorier, arbetarbostäder, kyrkor och museer.

Samarbetet mellan institutioner och forskare är som framhållits synnerligen viktigt. Utskottet anordnar därför årligen symposier, där forskare och lekmän få träffas, åhöra föredrag och diskutera. Rapporter från pågående forskningsarbeten lämnas.

Ivar Bohm